

HALİDE EDİB ADIVAR

ÇARESİZ

ROMAN

HALİDE EDİB ADIVAR

ÇARESİZ

Can Yayınları 1947

© 2011, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Şubat 2011

Bu kitabın 1. baskısı 3000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Mehmet Kalpaklı - Damla Erlevent

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-1274-6

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

HALİDE EDİB ADIVAR

ÇARESİZ

ROMAN

Halide Edip Adıvar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Ateşten Gömlek, 2007

Handan, 2007

Mor Salkımlı Ev, 2007

Sinekli Bakkal, 2007

Türk'ün Ateşle İmtihanı, 2007

Vurun Kahpeye, 2007

Son Eseri, 2008

Yolpalas Cinayeti, 2008

Tatarcık, 2009

Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri, 2009

Âkile Hanım Sokağı, 2010

Kalp Ağrısı, 2010

Zeyno'nun Oğlu, 2010

HALİDE EDİP ADIVAR, 1882'de İstanbul'da doğdu. Üsküdar'daki Amerikan Kız Koleji'nde okudu. 1908'de gazetelere yazmaya başladığı kadın haklarıyla ilgili yazılardan ötürü gericilerin düşmanlığını kazandı. 31. Mart Ayaklanması'nda bir süre için Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. 1909'dan sonra eğitim alanında görev alarak öğretmenlik, müfettişlik yaptı. Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalıştı. 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda, İzmir'in işgalini protesto mitinginde etkili bir konuşma yaptı. 1920'de Anadolu'ya kaçarak Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Kendisine önce onbaşı, sonra üstçavuş rütbesi verildi. Savaşı izleyen yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası ile siyasal görüş ayrılığına düştü. 1917'de evlendiği ikinci kocası Adnan Adıvar'la birlikte Türkiye'den ayrıldı. 1939'a kadar dış ülkelerde yaşadı. O yıllarda konferanslar vermek üzere Amerika'ya ve Mahatma Gandhi tarafından Hindistan'a çağırıldı. 1939'da İstanbul'a dönen Adıvar, 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü başkanı oldu, 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçildi. 1954'te istifa ederek evine çekildi ve 1964'te öldü.

İçindekiler

Kısaltmalar	10
Sunuş	11
1. Çaresaz'ın küçüklüğü ve gençliği	13
2. [Münir]	21
3. Münir hasta oluyor	31
4. İmam nikâhı ve resmî nikâh	38
5. Çift kadınlı ev	70
Başvurulan kaynaklar	88

Kısaltmalar

Fr. : Fransızca
İng. : İngilizce
Lat. : Latince
Rum. : Rumca

Sunuş

1961 yılının 24 Eylül-18 Ekim tarihleri arasında *Cumhuriyet* gazetesinde bir dizi halinde yayımlanan *Çaresaz*, daha sonra 1971 yılında kitap olarak yazarın *Âkile Hanım Sokağı* romanı ile bir arada basılmıştır. Halide Edib Adıvar'ın imam nikâhı, resmî nikâh, aşk ve mantık gibi kavramları sorguladığı bu kısa romanı modernleşme yolundaki erken Cumhuriyet İstanbulu'ndan küçük bir sahne aksettiriyor. Halide Edib'in pekçok eserinde olduğu gibi, bu metninde de kendi hayatından taşıdığı bazı izleri bulmak mümkündür.

Bu yayımda, metnin yazarının hayatta iken yapılan ilk baskısı, yani *Cumhuriyet* gazetesindeki tefrika esas alınmıştır. Yazarının özgün diline ve üslubuna bağlı kalmak için herhangi bir sadeleştirme yapılmamış, gerekli görülen yerlerde kelimelerin anlamları aynı sayfanın altında verilerek okuma kolaylığı sağlamaya çalışılmıştır.

1

Çaresaz'ın küçüklüğü ve gençliği

Asıl adı Mediha'ydı, fakat karakteri, belki de hayatını etrafına vakfetmesi¹ dolayısıyla bütün mahalle ondan "Çaresaz"² diye bahsederdi.

Erenköy civarında bir ilkokul öğretmeni idi. Hoşkadem Bacı adlı bir zenci kadının iki odasından birinde otururdu. Erkek-kadın bütün mahalleliler ona selâm verir, onu görünce yüzlerinde bir muhabbet³ havası eserdi. Ne kadınlarda bir kıskançlık ne de erkeklerde bir ihtiras⁴ sezilirdi. Güzel miydi? Belki dikkati çekecek derecede değil. Çirkin miydi? Hiç de değil. Orta boylu, muntazam⁵ vücutlu, ne fazla zayıf ne de şişmandı. Kıyafeti zamana uygun ama süslü ve gösterişli değil.

Oturduğu odada, pek de öyle bir tek odada oturan bir kimsenin vaziyeti⁶ yok gibiydi. Penceresindeki perdenin tülleri kıymetli, perdenin kendisi krem renginde ha-

1. Adaması.

2. Çare bulan.

3. Sevgi.

4. Arzu, istek.

5. Düzgün.

6. Durumu.

lis¹ ketendi. Yerde kıymetli bir halı, köşede bir sedir, yanında rahat bir koltuk, duvarda epeyce yüklü bir kitaplık, ortada bir masa – üzerinde yazı yazılır, belki çay içilir, yemek de yenir. Kitapları arasında birçok çocuk ve hayvan hikâye kitapları, tarih ve edebiyata ait batı dillerinden tercüme edilmiş şaheserler de vardı. Bunlar arasındaki kitaplara bakıp onun bu dilleri bildiğini tahmin edebilirsiniz.

Okulda çocuklar ona tapınırlar. Gerçi hiç birine yüz vermez, kimseyi şımartmazdı ama, hiddet ve şiddet de göstermezdi. Her dersi şüphesiz dikkatle hazırlar, her çocuğa da durumuna göre bir soru² sorardı. Aralarında hastalık eseri gösteren olursa, hemen ilgilenir, çocuğu alır evine kadar götürür, gerekirse doktor da çağırır, çocuk iyileşinceye kadar onunla meşgul olurdu.

Okuldan döndüğü zaman kollarını sıvar, mutfakta yemeğini hazırlardı. Gerçi odayı tuttuğu zaman Hoşkadem Bacı'nın yemek pişirmesi de kararlaştırmıştı. Ama Bacı gündüz çalışmaya gidiyor, akşamları eve döndüğü zaman da ekseriya³ Mediha Hanım'ın yemeğine ortak çıkıyordu.

Mediha Hanım kendi yemeğini bir tepsiye koyarak yukarıya çıkarır, bir yandan yemeğini yerken öte yandan ertesi günün dersini hazırlar, sonra da çok sevdiği hayvan ve çocuk hikâyeleri yazarak bir tarafa koyardı. Bunları yazarken neşelenir, gülerdi. “Kuyruksuz Sıçan”, “Hortumlu Padişah”, “Zavallı Tavşan” bunlardan üçünün ismiydi.

Mediha Hanım'ın çocukluğu ve gençliğinin başlangıcı çok garip geçmişti. Babası Selim Bey, Abdülhamid devrinde, Kilercibaşı'nın⁴ yanında mühim bir mevki sa-

1. Katışksız, saf.

2. Soru.

3. Çoğunlukla.

4. Saraylarda, büyük konaklarda kiler işlerini yöneten kimse.

hibiydi. Sarayın yüksek fikirli adamlarıyla arkadaşlık ederdi. O zaman Yıldız'da oldukça büyük bir de ev edinmiş ve orada Emine Hanım isimli iyi bir aileden güzel bir kadınla evlenmişti. Ne yazık ki, evlendiği sene Abdülhamid tahttan inmiş, sarayda bazı değişiklikler olmuş, Selim Bey de açıkta kalmıştı. Karısı beş altı yıl sonra Mediha'yı doğurdu, sonra da çok yaşamadı. Selim Bey'in geliri olmadığından, ilk yıllarda nesi var nesi yok sarfetmiş gibiydi. Yanlarında bir de hizmetçi vardı. Selim Bey komşulara, kendisini görmeye gelenlere eli açık davranır, nesi var düşünmeden sarfeder dururdu. Küçük Mediha beş yaşına geldiği zaman, Selim Bey hizmetçiyi savmaya mecbur oldu. Mediha'yı altısında bir ilkokula yazdırdı. Çocuğu kendisi götürür, getirirdi. Onu okula bıraktıktan sonra önce evi toplar, yemek pişirir, sonra da kollarını sallaya sallaya dışarı çıkar, dolaşır, gözleri Yıldız Camii'nde, cuma günlerini, selâmlık merasimlerini¹ düşünür, vaktiyle orada görüştüğü adamları, Kilercibaşı'nın yanındaki durumunu, faaliyetini hatırlardı. Küçüğü okuldan eve getirip karnını doydurduktan sonra elini yüzünü yıkatar, dersleriyle meşgul olurdu. Kendi mevkiinde bir adamdan umulmayacak kadar büyücek bir kütüphanesi vardı. En çok tarihe meraklıydı. Geceleri, küçük uyuduktan sonra, batı ediplerinin² tercüme eserlerini okurdu. Aynı zamanda bu kitaplar arasında eski devirlerden kalma masal kitapları ve şiirleri de okurdu. Kendisi de bazan şiir yazmaya çalışır, fakat pek başaramaz, bu uykusuz gecelerde hayvan hikâyeleri yazardı. Cuma günleri, bilhassa sabahları ve diğer günlerde kızı yatmadan önce ona tarihten ve bu masallardan bahsedirdi. Küçük kız

1. Osmanlı padişahları cuma namazını kılmak için camiye giderken yapılan tören.

2. Yazarlarının.

babasının açık ve hoş ifadesiyle memleketin tarihini, eski masal ve şiiirleri âdetâ ezberlemişti.

Bu vaziyet¹, Mediha sekiz yaşına gelinceye kadar devam etti. Belki yalnızlık yüzünden, belki de karısının yokluğunu düşündüğünden akşamları biraz rakı içmeye başlamış, asabı da bozulmuştu. Rakıya, Rum komşularından, vaktiyle sarayda yanında çalışan Nikolaki Efendi'nin evinde içe içe alışmıştı. Çok geçmeden varını yoğunu satıp savmaya, hatta borca girmeye mecbur olmuştu.

Gerçi evde ancak bir iki kadeh içerdi ama, cuma günleri küçüğü elinden tutup İhlamur'a götürürdü. Orada, o günlerde sazlar çalınır ve bir küçük kulübe içinde rakı ve diğer içkiler, hafif mezeler satılırdı. Bu sazlarla birlikte okunan bir şarkı onu daima ağlatırdı. "Nihânsın dîdeden ey mest-i nâzım" diye başlayan şarkının son beyti, "Bana insan değil ağlar melekler"² onu bir gün bir çocuk gibi hıçkırtarak ağlatmıştı.

Selim Bey ağladığı zaman, Mediha'nın etrafı seyreden gözleri birdenbire babasına döndü. Dizlerine ellerini sardı ve:

— Babacığım, babacığım, acaba melekler de ağlar mı, diye sordu. Selim Bey kızının ellerini bir eliyle yakaladı, başını arkaya çevirip, oraya yakın olan kulübeye seslendi:

— Bana bir şişe rakı!

Orada hizmet eden bir garson tepsi içinde kıymetli mezelerle rakı getirdi. Mezeler arasında havyar bile vardı. Selim Bey hiç su katmadan rakıyı üst üste çekmeye başladı.

1. Durum.

2. Hacı Faik Bey'in (? - 1890) rast makamında meşhur şarkısı. Sözleri tam olarak şöyledir: Nihânsın dîdeden ey mest-i nâzım / Bana sensiz cihânda cân ne lâzım / Benim sensin felekde çâresâzım / Bana sensiz cihânda cân ne lâzım / Sezâdır mâtemim tutsa felekler / Bana insan değil ağlar melekler / Hevâya gitti hep bunca emekler / Bana sensiz cihânda cân ne lâzım.

— Babacığım, babacığım, söylemedin, melekler ağlar mı?

Âdeta dili dolaşmaya başlayan Selim Bey cevap verdi:

— İnsanların haline bütün melekler ağlayabilir, tabii şeytan müstesna¹.

— Şeytan da melek mi?

— O, Cenab-ı Hakk'ın baş mabeyincisi² gibi mevki-li bir melekti. Fakat Allah insanı yaratıp da onu da cennete bağladığı zaman Hak Teâla'dan yüz çevirdi. Cennetten çıktı ve Âdem Baba'yı cennetten kovdurmaya muvaffak oldu³.

— Nasıl, nasıl?

— Havva anayı kandırdı. O ilk hatun da kocasına bilgi ağacından meyva yedirtti. İşte bugünkü halimiz, dünyanın kötülüğü o bilgi ağacından geliyor.

— Şeytana Allah ceza vermedi mi?

— Hayır. Şeytan cennetten çıktı, cehennemi kurdu. (Şimdi dili tamamen karışarak) Şeytan Allah'ın ters yüzüdür. Beni de ağlatan işte o.

Bunu söyledikten sonra rakı şişesini kaldırarak, hepsini dikti. Mezeler de bitmişti. Artık Selim Bey'in söyledikleri hiç anlaşılmıyordu. Birdenbire ayağa kalktı, yürümek istedi. Garson koşarak geldi, hesap getirdi. İşte o zaman, Selim Bey cebinde bir mecediyeden⁴ fazla para olmadığını düşündü.

— Para çantamı evde unutmuşum, öbür cuma parasını veririm, dedi.

Şimdi kulübe sahibi de gelmiş, öbür garsonlarla bir-

1. Dışında.

2. Osmanlı devletinde padişahların dışarıyla olan ilişkilerine bakan, buyruklarını ilgililere bildiren, bazı kişilerin dileklerini kendisine ileten görevli.

3. Kovdurmaya başardı.

4. Beş kuruşluk gümüş para.

likte etrafını alarak yakasına yapışmıştı. Küçük ayağa kalkmış:

— Babacığım, babacığım, diye bağıyordu. Çocuğun da ağladığını sezen sarhoş Selim Bey, cebinden altın saatini çıkararak (karısından kalan son yadigardı¹ bu):

— Alın size rehin! dedi.

Kulübe sahibi saate sarıldı. Selim Bey'i bıraktılar. Fakat o bir türlü gitmiyor, olduğu yerde hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Bereket versin, Nikolaki Efendi o aralık İhlamur'a gelmişti. Hemen Selim Bey'in yanına koştu. Kolu- na girdi. Karısıyla birlikte onu evlerine doğru götürdü. Nikolaki Efendi çocuğu zil zurna sarhoşla bırakmak istemediği için Madam'ıyla² beraber yukarıya çıktı. Selim Bey'i soyup yatırdılar. Nikolaki Efendi dedi ki:

— Merak etmeyin, Selim Bey, ben parasını verir, saatinizi getiririm.

İşte, o akşamdan sonra Selim Bey doktora ihtiyacı olacak kadar hasta olmuştu. Esasen daha önceden beri, ta eski günlerdeki iyiliğinden dolayı Nikolaki Efendi, Selim Bey'e hayli para yardımında bulunmuştu. O günden sonra umumiyetle³ evin masrafını Nikolaki Efendi yapıyordu. Madam da gündüzleri geliyor, artık yatağa düştüğü için bütün feryatlarına rağmen Selim Bey'e rakı vermiyordu. Bütün bunlara karşılık, Selim Bey evini eşyasını Nikolaki Efendi'ye terk eden bir senet yazdı. Akşamları Madam Nikolaki evine döndüğü zaman, Selim Bey'in yanında mesul⁴ bir insan olarak sekiz yaşındaki Mediha kalıyordu. Geceleri bütün yük bu çocuğun üstündeydi. Babası uyumuyor, Mediha'yı ayakta tutuyor, o

1. Hatıraydı.

2. Hanımıyla, eşiyile.

3. Genellikle.

4. Sorumlu.

da babasına bir küçük ana şefkatiyle bakıyordu.

Bu zan¹ [ile] koynuna giriyor, kollarını babasının boynuna sarıyor, ona ninni söylüyordu. Çocuğun güzel ve merhamet dolu sesi onu biraz teskin ediyordu². Selim Bey, “Mediha Ana, Mediha Ana” diye diye nihayet uykuya dalıyordu. Nikolakiler, ev kendilerine terk edildikten sonra bu küçük kızı Rüştüye’ye³ yolladılar, kendileri de evin üst katına taşındılar. Ne olur ne olmaz, mallarına sahip olmak istiyorlardı. Zavallıyı yatağa düştükten sonra kimsecikler aramaz olmuştu. Geceleri çocuğun çektiği eziziyeti gördükten sonra Nikolaki Efendi, onu Üsküdar Koleji’ne⁴ bulaşık yıkamak ve sair⁵ işleri görmek karşılığında parasız yazdırdı.

Çocuk bu devrede on bir yaşındaydı. Eve hafta sonları geliyor, babasının yanına oturuyordu. Fakat Selim Bey hemen hemen bütün şuurunu⁶ kaybetmiş gibiydi. Küçük Mediha bütün gece onun bazan Mestinaz, bazan Çaresaz, bazan da Emine diye feryadını dinler gözlerinden yaşlar akardı. Anlaşılan Mestinaz ile Çaresaz belki vaktiyle seviştiği iki saraylının adıydı. Babasını son olarak görmeye gittiği zaman, adamcağız çok fena bir vaziyeteydi. Hatta bir aralık:

— Anne, sen geldin mi? Bana meme ver, diye bağırınca, bir çocuktan umulmayan bir zekâ ile gidip parmağını babasının ağzına koydu. O da parmağını eme eme uyuya-

1. Sani.

2. Sakinleştiriyordu.

3. Bugünkü eğitim sisteminde ilköğretimin 6, 7, 8. sınıfına denk olan eğitim kurumu.

4. Üsküdar Amerikan Kız Lisesi, 1876 yılında Amerikan Board Heyeti (bugünkü adıyla United Church Board for World Ministries) tarafından kurulmuştur.

5. Başka.

6. Bilincini.

kaldı. Bir ikinci tatilde geldiği zaman babası ölmüştü.

Mediha Kolej'i on yedi yaşında bitirdi. Nikolakiler de son dostluklarını yaptılar. Tanıdıkları hatırlı insanlar vasıtasıyla onu Erenköy'de bir ilkokula öğretmen tayin ettirdiler ve Hoşkadem Bacı'nın bir odasını kiraladılar. Odadaki eşyaları ve kitapları da Nikolakiler ona hediye etmişlerdi.

Aynı yıl, Nikolakiler Yıldız'daki evi satarak İstanbul'dan ayrıldıkları zaman Mediha yapayalnız kalmıştı. İşte o zaman burada çalışırken içindeki "dertlilere deva, hastalara şifa" inisiyaki¹ arttı. Size başta sözünü ettiğimiz Mediha bu devirde komşuları tarafından Çaresaz ismini alacak kadar etrafıyla meşgul olmaya başladı.

1. İçgüdüğü.

Edebiyatımızın öncü kadın yazarlarından Halide Edib Adivar, üretken kalemikle yaşadığı çağın bir portresini çizmişti.

Çaresaz, edebiyatımızın unutulmaz yazarı Halide Edib Adivar'ın, çağdaşlaşma sürecinde İstanbul'da yaşanan günlük hayatı tasvir ettiği kısa romanlarından biri. Hikâyemizin kahramanı, her derde deva, yardımsever bir kız olduğu için mahallelinin Çaresaz diye seslendiği genç öğretmen Mediha. Kahramanımız, komşu köşkte oturan ihtiyar kadına vakfetmiş kendini... Tabii ihtiyar kadının oğlu Münir'in köşke döneceğinden, aralarında tuhaf, gelgitlerle sürececek bir aşkın başlayacağından habersiz... Halide Edib, modern ilişkileri, aşkı, imam nikâhını, resmî nikâhı konu ediniyor. Bu küçük kitabı okurken hem yazarın tadına doyumaz dilini hem o yılların İstanbul yaşamından sahneleri, kişileri izleyeceksiniz. **Çaresaz**'ın, Münir'in, konu komşunun sıradan, masum ve dingin yaşamlarını gözleyecek, romanda Halide Edib'in kendi hayatından da izler bulacaksınız.

Kapak resmi: EDMUND CHARLES TARBELL

ISBN 978-975-07-1274-6

9 789750 712746